GRAJJIET, DRAWWIET, TIFKIRIET

MANOEL VILHENA

(Minn Mons. Prof. Arturo Bonnici)

F'dawn l-aħħar snin smajna ħafna dwar "Manoel Island" u l-iżvilupp tagħha. Saru ħafna diskussjonijiet fuqha sija fil-Parlament, kif ukoll fuq il-gazzetti.

M'inix ser inkellimkom fuq il-ġlieda politika dwarha, għax il-ġlied ma jogħġobnix, jiġi mil-liema naħa jiġi. Il-ħsieb ewlieni tiegħi huwa dejjem dak li nagħtikom tagħrif storiku dwar ġrajjiet, drawwiet u tifkiriet tal-imgħoddi.

IL-GŻIRA ĦDEJN IL-GŻIRA

Dik il-gżira li qegħda fil-baħar li ;ħabbat ma' xatt il-Gżira [illegible] msejħa *Manoel Island* għal Granmastru Portugiż Anton *Manoel* de Vilhena (1722-36). Fiż-żmien kienet tagħmel parti mill-Parroċċa ta' Birkirkara imbagħad minn dik ta' tas-Sliema; illum hija mgħaqqda mal-Gżira. Hija saret magħrufa għal tliet raġunijiet: l-ewwelnett, għaliex tat l-isem ta' "Gżira" lill-medda ta' art ta' ħdejha; it-tieni għaliex fiha inbena Lazzarett; it-tielet, għaliex fuqha jinsab wieħed mill-Fortijiet l-aktar sbieħ u l-aktar qawwija tal-Ewropa ta' dari. Sa ftit żmien ilu, kien hemm fiha storijiet tan-Navy Ingliża u appartamenti għall-impjegati. Fl-1964, dik il-gżira waqgħet f'idejn il-Gvern Malti. Dan l-aħħar wasalt wasla sa fuqha u l-impressjoni li għamlitli hija dik ta' post imħarbat. Fost il-ħwejjeġ li nnutajt hemm dik li hi tifforma parti mill-*Yacht Marina* u li fuqha qegħdin isiru xi tiswijiet ta' ħsarat f'xi biċċiet tal-baħar. Nixtieq li f'dak l-ilsien ta' art twil 1,150 jarda (nittama li ebda mara ma għandha lsienha daqshekk twil) għad jiżviluppaw ħwejjeġ ta' ġid u ta' fejda għal pajjiżna.

KIENET GĦADHA BLA ISEM

Id-dar għandi pittura ċkejkna (kont xtrajtha xi nofs lira), li turi dik l-art li llum insejħu Gżira, meta kienet għadha kollha raba' bl-għelieqi u s-siġar, bil-ħitan tas-sejjieħ u xi razzett, bin-nies ta' hemm għadhom libsin ta' raħħala u bdiewa. Il-gżira Manoel kienet għadha maqtugħa minnha bil-baħar u ma kienx għadu hemm il-pont li llum jgħaqqadha max-xtajta.

Naturalment, dik il-kampanja kien għad ma kelliex isem u n-nies li kienu jmorru 'l hemm għal xi qadja jew passiġġata kienu jgħidu li sejrin sal-gżira (bil-"g" żgħira). Maż-żmien iz-zona kollha ta' hemm ħadet l-isem ta' *Gżira*, li saħħet imbagħad l-individwalita' tagħha meta saret parroċċa u nqatgħet minn tas-Sliema fis-sena 1913.

IL-LAZZARETT

Fuq dik il-gżira, fejn jingħad li fiż-żmien qadim kien hemm kappella ċkejkna ta' San Ġorġ, il-Granmastru Lascaris, fl-1643, bena sptar w appartamenti fejn jinżammu n-nies impestati, jew l-morda b'mard li jittieħed. Dak il-post issejjaħ "Lazzaretto". Il - Lazzaretti fil-bidu kienu sptarijiet fejn kienu jiġu milqugħin l-imġiddmin, għax l-ewwel sptar tagħhom kien imsemmi għal San Lażżru. Minn dawn l-isptarijiet kien hawn ħafna fl-Ewropa. Fis-seklu tlettax fi Franza biss, kien hemm mat-3,000 lazzarett. Maż-żmien il-kelma Lazzarett bdiet tfisser post fejn il-biċċiet tal-baħar ġejjin minn pajjiżi infettati b'xi marda li tittieħed kienu jsorġu, il-passiġġieri u l-ekwipaġġ tagħhom kienu jgħammru u l-merkanzija kienet tinżamm għal żmien determinat imsejjaħ *Quarantena* (40 jum) jew, kif ngħidu aħna, kwarantina. Għalhekk f'kull Lazzarett kien irid ikun hemm sptar, lukanda u mħażen. Illum fil-Lazzarett jitieħdu n-nies morda b'xi mard li jitieħed.

Fl-okkażjoni tal-pesta tal-1675, li f'disa' xhur qerdet 11,000 ruħ, il-Granmastru Nikola Cotoner kabbar dak l-istpar. Il-Lazzarett tagħna laqa' fih ħafna nies magħrufin. Fosthom insemmi biss lill-Kardinal Newman qabel il-konversjoni tiegħu għal Kattoliċeżmu, fl - 1832-33. Hemmhekk huwa kiteb poeżiji u ittri lil ommu, lil ħutu Harriet u Jemina u lil Mr. Bowden. Il-Kavallier Galea tal-Biblijoteka ippubblika dik il-kitba li fihom jitkellem fuq Malta, fuq San Pawl u ħwejjeġ oħra, u jikkonsidra l-Lazzarett bħala ħabs.

IL-FORTI MANOEL

Fl-1726, imbagħad, inbena fuq il-gżira Forti jew fortizza a spejjes tal-Granmastru Antonio Manoel de Vilhena, li għalih ġie msemmi Forti Manoel u l-post Gżira Manel *(Manoel Island)*. Dak il-Forti jiddomina l-port ta' Marsamxett kollu kemm hu. Ġa minn qabel, il-Granmastru Perellos kien beda jaħseb biex jsaħħaħ dik il-gżira għad-difiża tal-Belt Valletta. Iżda kien il-Granmastru Vilhena li qabbad ix-xogħol isir fuq id-disinji taż-żewġ inġinieri franċiżi de Tigne u de Mondion. Sir Hannibal Scicluna isemmi lil dan tal-aħħar biss. Il-Granmastru ordna li jinbnew ġo' l-Forti appartamenti spazjużi b'żewġ sulari li jesgħu eżerċtu ta' 500 suldat. Ix-xogħol tal-Forti qam £2,500 skond Quentin Hughes, £3,500 skond Sir Temi Zammit.

U biex l-opra tiegħu tkun sħiħa, Vilhena ħalla wkoll legat ta' £1,000 għaż-żamma tiegħu, għal proviżjon tal-eżerċtu u għal munizzjon. Ried ukoll li fih ikun hemm Gvernatur, Logotenent, Kappillan u fizzjali li kellhom jgħixu fl-appartamenti li semmejna. Ħaseb ukoll biex jibni kappella, li sejjaħ għal Qaddis tiegħu Sant' Antnin minn Padova, kappella li ġarrbet ħsarat kbira fl-aħħar gwerra.

VILHENA TAL-MALL

Min minna ma raħx dak il-monument ta' Vilhena bil-mant u l-bastun tal-Kmand, maħdum minn Kavallier Savon, li qiegħed qabel tidħol fil-Mall? Dak il-monument fil-bidu kien fil-pjazza tal-Forti Manoel. Il-Gvernatur Sir John Gaspard le Marchand (1858-63) ordna li jitpoġġa fi Pjazza Teżorerija (quddiem il-Biblijoteka). Minn hemm reġa ttieħed u tqiegħed fejn hu llum, biex minn floku seta' jitpoġġa l-monument tar-Reġina Vittorja fl-1891 erba' snin wara ċ-ċelebrazzjonijiet tal-ġublew tad-deheb tas-saltna tagħha (1837-87). L-isem tal-Pjazza għalhekk tbiddel fi Pjazza Reġina" u ma' dik il-pjazza ħa wkoll l-isem il-magħruf "Caffe' Reġina", illum il-"Premiere".

GRANMASTRU MAĦBUB U QAWWI

Il - Granmastru Vilhena kien sultan maħbub mill-Maltin sa minn mindu kien għadu kavallier, Ballijju ta' Acre. Ftit wara li ngħażel Grammastru, t-Torok ppruvaw jaħbtu għal Malta bi flotta. L-Ammirall Tork bagħat ittra insolenti lill-Grammastru u qallu biex iċedi l-Gżira: il-Grammastru ma tax każ tal-ittra. L-Ammirall induna li Malta kienet lesta biex tilqgħu: beża' u reġa lura, bla ma ażżarda biss jinżel l-art. Il-Grammastru min-naħa tiegħu, ħaseb wara biex isaħħaħ iżjed il-fortizzi ta' Malta għal dak li jista' jinqala. Beda b'dawk tal-Birgu; bena l-fortizza tas-SS. Salvatur; u fl-1726 bena l-Forti Manoel fuq il-gżira li semmejna. Huwa ssokta l-bini tal-Furjana ġo 'l fortifikazzjonijiet tal-Inġinier Floriani u ta lil dak is-sobborġ l-isem tiegħu "Citta' Vilhena". Mhux ta' b'xejn il-Furjaniżi jgħożżuha dik l-istatwa ta' ħdejn il-Mall u fil-festa ta' San Pupulju itellgħu statwa oħra tiegħu tal-kartapesta, bil-korazza tleqq tleqq mil-lewn il-fidda, ħdejn is-simblu l-ieħor tagħhom — l-iljun ta' Triq Sant' Anna.

F'dik il-belt huwa bena wkoll istitut għal bniet fqar biex jeħlishom mit-tigrib tal-ħajja, ospizju għax-xjuħ biex jeħlishom mit-tbatijiet u tal-faqar u sptar għal mard inkurabbli.

L-"ACADEMIA"

Ta' 'ieħ għal Grammastru Vilhena huwa wkoll it-Teatru Manoel, li huwa ħa ħsieb jibni (1731-32) u li, għalkemm ċkejken, hu ġawhra l-aktar prezzjuża talarti ta' dak iż-żmien. Ta' ġieħ akbar kien il-fatt li bil-kunsens tiegħu, fl-1727, il-Kulleġġ tal-Ġiżwiti ġie mgħolli għal grad ta' *Academia* bil-fakolta li tagħti l-gradi akkademiċi. Dik il-ġrajja kienet turi kif qal fid-digriet, "il-ħrara tiegħu għal

(Ikompli f'paġna 8)

GRAJJIET, DRAWWIET, TIFKIRIET

(Jaqbad minn paġna 4)

edukazzjoni taż-żagħżagħ, l-interess għal ġid komuni u x-xewqa li jweġġaħ il-Belt Valletta.

JIRBAH L-"ESTOC"

Mhux ta' xejn il-Papa Benedittu XIII għaraf il-merti ta' dak il-Grammastru u bagħatlu l-*Estoc*, jiġifieri stallett bil-manku tal-fidda u l-kappell vjola irrakkmat bid-deheb u ħamiema fuqu mal-Kavallier Abbati Olivieri, li ppreżentahomlu b'sollennita' kbira fil-Knisja Konventwali ta' San Ġwann nhar it-3 ta' Mejju 1725. Dawn inżammu fit-Teżor tal-Knisja. Fil-Mostra tal-Kunsill tal-Ewropa, li saret fl-1970, żewġ tifkiriet ta' ġieħ bħalhom kienu esposti fil-Mużew ta' San Ġwann.

Nerġgħu mmorru lura għal Forti Manoel. Il-pjanta tiegħu tnaqqxet f'żewġ midalji tal-fidda, li ħarġu fis-snin 1723 u 1724 u b'midalja oħra tal-bronż ix-xbiha tal-istatwa li semmejna (tal-Mall). Illum diffiċli tara dawn il-midalji, iżda x-xbiha tal-Grammastru u l-pjanta tal-Forti wieħed jista' jarahom faċilment, meta jrid, fil-Knisja ta' San Ġwann, fil-monument li hemm imtella għal dak il-Grammastru.

IL-MONUMENT F'SAN ĠWANN

Qatt rajtuh dak il-monument? Qiegħed fil-kappella ta' Kastilja u l-Portugall, l-ewwel waħda man-naħa tal-lemin. Hu monument tal-bronż u ta' rħam, maħdum mill-iskultur magħruf fjorentin Massimiliano Soldani Benzi (1648-1740). Jikkonsisti f'sarkofaġu, jew qabar, sabieħ ta' rħam miżmum minn żewġ iljuni kbar tal-bronż u mdawwar bi trofej, ktajjen u simboli tal-gwerra. Fil-faċċata tal-urna, jew qabar, hemm altoriljev skolpit, bejn realistiku u bejn simboliku, li juri lill-Grammastru jiddiskuti il-pjanta tal-Forti Manoel, miżmuma minn anġlu. Erba' anġli oħra jżommu simboli maġisterjali u emblemi rjali. Żewġ angli oħra jerfgħu r-ritratt tal-istess Grammastru f'gwarniċ ovali tal-bronż mdawwar b'girlanda tar-rand, sura ta' ġwienaħ. Fuq nett hemm l-anġli juru l-armi nobiljari, wieħed minnhom idoqq it-tromba tal-fama. Il-monument qiegħed fuq bażi ta' rħam li fiha tinqara skrizzjoni li tfaħħar il-Grammastru bejn wieħed u ieħor b'dan il-kliem: "Imwieled aktar milli maħtur għal dik il-kariga, bena l-Forti u bħala veru missier tal-fqar waqqaf sptarijiet. B'moħħ nobbli kien jaħseb ħwejjeġ għolja u jagħmel ħwejjeġ kbar. Fil-Gżira wieħed jara monumenti li juru t-tieba, il-ġenerożita' u l-ħsieb tiegħu għas-siġurta' u għar-rikreazzjoni tal-poplu".